

Tfirkyenin İlk Maciea Mühendisi İbrahim Edhem

Ibrahim Paşanın biyografisini, siyasî hayâtını ve bu vadideki çalışmalarını bir çok mütehassıslar uzun uzadıya yazmışlardır (1,2,3). Biz dse Edhem paşayı avrupada müsbet alimleri tahsil eden ve ilk Türk maden mühendislerinden olması dolayısıyla, daha- ziyade bu- cihetten tetkik etmeğe ve eserlerini) incelemeğe çalışacağız.

1818 (H* 1284) 'de Sakız'da doğan Edhem paşa Hiisrev paşanın ..Konağına getirilmiş, büyütülmüş, yetiştirilmiş ve 1330 (4) da (R. .1246) Hüseyin, Rıfki, Ahmet ve- Abdüllatif isimindeki çocuklarla beraber, o zaman Istanbulda' bulunan Fransız müsteşriklerinden .Amédée Jaubert'in refakatinde, yelkenli gemi ile, Pa/ise gönderilmiş ve lisan öğrenmesi için Institution Barbet'ye yerleştirilmişti. .1835 yılında. Paris maden mektebine girmiş ve 1839 da sınıfın birin* .â si (5) * olarak • diploma almıştır, Fransa, Belçika, Almanya ve İs- viçrenin bir çok maden ocaklarında incelemeler yaptıktan ve gördü™ -günü anlattıktan son"a Istanbula gelmiştir» Bu zamanlarda maden .lerin bulunduğu yerler ekalliyetler tarafından "bilinmekte ve işle- tilmekte idi. Durumun böyle olduğunu . anlamak için Türkiyenin önemli olan ve hattâ daha aşağı kalitede bulunan madenlerin bir ilân edilmiş olması, Avrupa kültür ve tekniğinin, yurda yayılması- ...kaçının tarihçesine bakmak kâfidir. Halbuki memlekette tanzimatın na çalışılması ancak böyle münevver¹ gençlerle mümkün olabileceği .kanaati besleniyordu«

•(-1) İNAL, Malhmut Kemal - İbnilemin : ıSon sadrazamlar. Cüz : IV, S : 600-635, 1943, İstefubull.

-<2) PAKAL-İİN, M» Zeki : Son , Saidinaz-amlar ve Başvetkililer. Cild : II, S : 403-477, 1942, İttamlhuİ.

(3) O'Stoaa Nurli (ERGIN) : İst'adbul S-ehriemsinleri. S:- 260, 1928, İstanbul.

(4) İkkdiaim. eaız-etesitnlde "Avnuupa'yıaı (tahsilt için gömderilen ilik tal-ebe-i Os- mami" aldılı yazıda, 1827 de g'andieri'İldilikleridi v-e resimler.inİfJL de 1880 • öia ç:eikilH:iiirî yazımalkııaldır. 28 mat*, 1330, İtdoaim gazdtİsli.

•<5) SEYDİİ, A. — REŞAT, A. ~ İZZET, M : Mü&avıver DairdtüilmiaıarM'de • maiden rniilhendiisü metotelblimli -hinaucilülkle 'bdltirdiğ'! yazılıdır. Cilt 1, Slay- fa 858. 1332^ İsttanfeİL

Avrupadan yeni gelen ve memleket madenlerinde çalışmak isteyen genç Edhem efendi şûrayı askeri'ye memur olmakla beraber 1840 yılında İstanbul boğazı civarındaki Sarıyer madenine müdür olmuştur.

Buranın önemli olmadığı anlaşıldığından maden kapatılmış ve iki yıl sonra 1842 de Amasyadaki Gümüşhacı köyü madenine gönderilmiştir. Burada üç yıl çalışan Edhem efendi 1845 (1261) de o zamanın en önemli maden yataklarından olan Keban ve Ergani madenlerine başmühendis tayin edilmiş (6) fakat çok fazla kalmadan 1847 de yeni teşkil olunan erkânı harp zabitliğine geçirilmiştir. Bu suretle yedi sekiz yıl maden ocaklarında çalışarak pratik bilgisini artıran ve tam istifade edilecek, memleketin iktisadî kalkınmasında işe yarayacak tesisleri yapabilecek bir hale gelen Edhem bey meslekini bırakıp idarî ve siyasî hayata atılmıştır. Bundan sonra hariye, ticaret, maarif, nafia, dahiliye, aJdliye nazarlıklarında bulunmuş ve Midhat paşanın yerine sadrazam olmuştur.

Tanzimat, meclisi vâlâ azalığı, meclisi maarif, şu'rayı devlet aza ve reisliklerinde, sefirliklerde bulunmuş ve bir çok konferanslara murahhas olarak iştirak etmiştir. 1893, (2 ramazan 1310) da vefat etmiş, Usküardaki Mihrima sultan (iskele camii) camimin avlusundaki türbeye götürülmüştür, (7)

İbrahim Edhem paşanın biografisinden bahsedenler kendisinin siyaset sahasında pek muvaffak olmadığını fakat müspet ilim alanında büyük hizmetlerde bulunduğunu kabul ederler. Meselâ oğlu Halil Edhem, babasının hal tercümesinde (8) "İbrahim Edhem paşa siyasette muvaffak olmuş vüzeradan sayılmaz. Fakat Türk hars ve irfanına hizmeti büyük ve müteaddiddir" der.

Sicilli osmani'de de "Rumca ve Fransızcaya aşına ve ulûm« Mkemîyeye vâkıf" olduğu yazılıdır. (9) Paşanın sağlığında vücuda

(6) Edhem paşanın maden ocaklarındaki çalışmaları ve burattında yaptığı işlerden ancak •••••Her vasıtasıyla foillgi edilmekteyiz. Meselâ Efa'iz s&linameSiinde Keban m aid enimin önemkiiden ve Edhem beyin :nü-d ürlüüğüünlien kils aoa bars etaraktedik.

(7) Bu csmilin avlusunda bûGiunan türbe meinmeridec yapılmış olup hailen çocuk bakımevi cilan medrese ile camii' ara'sımdadır. Türbenin tavan ve tabanı çöökümüş, s livaları döküümlüş bir vaziyette olup içinde ailesine aut beş mezar vardır.

(8) Osman Nuri : İstanbul Şeforemiinferi. S: 260, 1928, îsitianbuill.

(9) M. Süreyya : Siöil'ili Osmanî. Cult: 4, S; 845, İstanbul

getirilen büyük ansiplopedi'de bilhassa maden işlerinde ihtisas yapıldığı ve bilgisini artırmak için Fransa, İsviçre ve Almanya'nın muhtelif bölgelerinde dolaştığını ve ehemmiyetli, madenlerde bulunduğunu yazmaktadır, (10)

Edhem paşanın müspet ilimler' alanında yaptığı işlerin başında : 1872 yılında İstanbul rasathanesinde, reisliği altında yapılan tecrübelere nazaran yerçekimi kıymetinin 980, 24 cm/sec² ve bir metrelilik pandülün periodu'nuri da 0, 99 319 m, olduğu ilk defa tesbit edilmiş (11) ve bu buluşlar rasathanenin 1873 yılına mahsus neşrettiği salnameye yazılmıştır

Bundan başka o zamanlarda memleketde kullanılmakta olan Ölçülerin değiştirilişi bu gün kullanılan metrik -sistemin kabul edilmesini ilk defa ileri sürmüş ve bu vadede ' kitap ve nizamnameler yayınlamıştır« (12) Herîedense bu nizamnameler tatbik edilmemiş ve ancak cumhuriyet devrinde bu sistem kullanılmıştır;

Türkiyenin ilk ilmi cemiyetlerinden olan (13) ve Münif efendi (paşa) tarafından kurulan "cem'iyeti ilmiye"nin yayınlamış olduğu "mecıftuai fûnûn'aa" "medhali ilmi jeoloji ve ilmi maadin" (14) isimle bir seri makale neşretmiştir. Yeni ilimlerin memlekette yayılmasına ve gelişmesine büyük hizmeti olan bu mecmuanın- 2-34 sayıları arasında, madenlere ve jeolojiye dair, toplamı 185 sayfa tutan.

(10) Grand. Diktionnaire Universel du XIX'e Siècle, V: 7, P: 190, 1870 Paris.

(11) Rasathaneye müdürü sayın H. Kemal EBKİMAN'dan aldığım. malûmata. nazairim : bugün- yapılan ölçülere göre yerçekimi : 980,295 cm/ısec² ve bir metrelilik pandülün periodu (da : 0,995 (bulunmuştur. Raskayınana dikkat -edilecek cillir'sia. zaimiainima göre . neftiic elerin çok iyi olduğu kolliayca anlaşılır.

(12) Mesafihait ve eikyâl ve evzanı asgarîye (6, s-ayfa 261).

(13) Türkiye'nin. ilk ümî cemiyeti İsmail Fer'ulh, Şanizade Âtâullah efendilerde Melekpaşakaide Abdüllkadir bey tarafından kurulmuş " Cemiyeti İlimiyeyi O:sm.aniye" ve üçüncüsü de "Cemiyeti Te'dirisiyi â'Silâmlıye" dir« (Tarih ÖLGÜN ve Mehmet İzzet'in Bilgi yimrîdtî mec/Saiyi: 1-3, 1936, İ'tadbuîL) Bana bu malûmatı verilmek lütfüldia (bul'unan (muht er em 'hocam T,a(Mr OLGU N'a sonsuz teşekkür etmek benim l'ç'in bir vazifedir.

(14) T-anız'imaltten evveli ve sonra ve Şarttâ yakın zamanlara kadar arz edilmemiş olan telhis elden, ilmi, "irimi: ualbalkia(tlülalr'z" aidi verilirdi. Bu gura ise "jeoloji" denilmektedir. Aynı kelimenin bugün kullanılmayan şekillide, Edhem paşa tarafımdan o zamanki Tar İkulllilla'nillim^ alması, ilim dili ve terim ileri- bakım ıradan önemlidir.

enteresan makaleler yazmıştır. 1862/1284 yılları arasında 47 sayı çıkan bu mecnllâda tabîî ve sosyal ilimlere aid, o zaman için yeni, bir çok konular (15) basit bir şekilde ve açık bir dille anlatılmıştır. (16)

Bunlardan başka Abdülmecid zamanında açılan encümeni dâniş'a âza seçilmiş ve 1279 yılında darülfünunda halka mahsus olmak üzere verilecek derslerin tertip heyeti reisliğinde bulunmuştur. (17)

Memleketde müsbet ilimlerin yayılmasına yazı ile yardım ettiği gibi ilk açılan Darülfünuna ve Darülşaf akaya (18) jeoloji dersleri için lüzumlu olan numune ve koleksiyonlar hediye etmekle de madeten hizmet etmekten geri kalmamıştır.

Kemal ERGUVANLI

- (15) AKYOL,Î. H. : Tanzimat devrânında bizde coğrafya ve jeoloji. Maarif mat 1940 İstanbul.
- (16) LEVENT,'A- S. : Tikik idilimde gelişme ve salddteşme safhadan. T. D. K. yayı. D. 31 1949, Amikana.
- (17) Münif (paşa) : DarüMünûkuda dersii âm ikûşîâdı. Mec. Fünûn. Sayı: 6, 1279, İstanbul.
- (18) Ceaniyetii Tödrİsijyei i&lâmlıye sallmâmesi, sayıfa: 163, 1332, İstanbul.